

N.B. Het kan zijn dat elementen ontbreken aan deze printversie.

Familie wil geschonken schilderij terug van het Rijksmuseum

Beeldende kunst Oosje Silbermann (88) heeft vrijdag beslag laten leggen op een van de pronkstukken van de afdeling twintigste-eeuwse kunst in het Rijksmuseum. Zeven jaar geleden heeft ze het kostbare schilderij zelf aan het museum geschonken. Maar ze verkeerde in verwarde toestand, zegt ze nu.

Rose-Marie Silbermann-Frenkel met haar zoon Matthijs en zijn vrouw Caroline, en haar twee kleindochters Marijn (links) en Suzanne.

Foto Roger Cremers

Je geliefde kleindochter krijgt een hersentumor en er wordt gevreesd voor haar leven. Om de goden gunstig te stemmen haal je een schilderij van de muur en schenkt het aan een museum.

Dat is wat Rose-Marie Silbermann-Frenkel (1932) in 2013 deed voor haar zieke, toen zeventienjarige kleindochter Marijn. Een stem in haar hoofd dicteerde Oosje, zoals mevrouw Silbermann onder vrienden heet, een offer te brengen. Als ze dat deed, zou haar kleindochter blijven leven. Ze besloot haar kostbaarste bezit, een uit 1918 daterend schilderij van Bart van der Leck, te schenken aan het Rijksmuseum Amsterdam. Toenmalig directeur Wim Pijbes was wat blij met het cadeau, dat volgens kenners nu zo'n 3,5 ton waard is. Hij kwam het abstracte doek persoonlijk bij haar ophalen.

Zeven jaar na de schenking is kleindochter Marijn gezond. Ze heeft een hersenoperatie ondergaan en is bezig haar studie diergeneeskunde af te ronden. Het geschenk van haar oma behoort tot de pronkstukken van de afdeling twintigste-eeuwse kunst in het Rijksmuseum. Eind goed al goed? Nee, niet echt. Vrijdag heeft Rose-Marie Silbermann-Frenkel, die we verder Oosje zullen noemen, samen met haar zonen Matthijs en Frank beslag laten leggen op de Van der Leck. Volgens de dagvaarding is het schilderij „door overhaast en onzorgvuldig handelen van het Rijksmuseum” aan haar bezit onttrokken. Door de ziekte van haar kleindochter was de toen 81-jarige Oosje naar eigen zeggen wilsonbekwaam met betrekking tot de schenking. Als het museum en de betrokken notaris hadden voldaan aan hun onderzoeksplicht, zoals de internationale museumregels voorschrijven, hadden ze Oosjes slechte geestestoestand kunnen constateren, stellen de eisers. Omdat ze handelde onder invloed van een geestelijke stoornis eist de inmiddels herstelde Oosje vernietiging van de schenking.

Een hoogst curieuze zaak, die dankzij de vele bijlagen bij de dagvaarding zicht biedt op de achterkant van het museale bedrijf. Opmerkelijk ook is dat het Rijksmuseum, dat een roestvrijstalen reputatie heeft wat betreft procedurele zaken, verwickeld is geraakt in een juridische procedure. Een geschil dat zelfs bij winst vermoedelijk een doffe plek nalaat, ook door de wijze waarop het museum zich in zijn eerste reactie tegen de dagvaarding heeft verweerd.

Minnaar

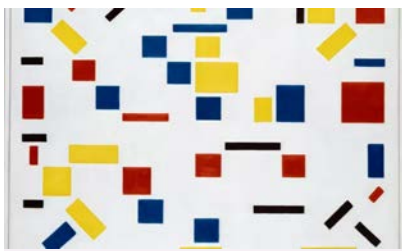
Oosje Silbermann is gevormd door de oorlog. Doordat haar moeder aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog voor een minnaar overstak van Engeland naar Nederland, belandde het gezin met drie kinderen plus een grootmoeder in de

concentratiekampen. Oosje overleefde Theresienstadt, haar grootmoeder werd vermoord in Auschwitz.

Haar oorlogstrauma en de vroege dood van haar man hebben ervoor gezorgd dat Oosje in stressvolle situaties „weigert de realiteit te erkennen”. Dat schrijft de met haar bevriende psychiater Dieneke Bloemkolk in een uitgebreid portret van Oosje dat in de dagvaarding wordt geciteerd. Toen haar kleindochter ernstig ziek werd en zij een stem hoorde die haar vroeg een offer voor haar te brengen, raakte Oosje licht euforisch en nam zij contact op met het museum.

Citaat uit het portret: „Psychiatrisch gezien zou je de belevingen van Oosje en de verbanden die zij legde ‘magisch denken’, en vanwege de lading die het had, zelfs ‘rand-psychotisch’ kunnen noemen. Er was sprake van een combinatie van geloochende wanhoop en angst uit de oorlog met de actuele wanhoop en angst omtrent de ziekte van haar kleindochter.” Oosje leed op dat moment aan bewustzijnsvernaauwing, aldus de bevriende psychiater.

Al enkele dagen na het eerste telefoontje van Oosje, half augustus 2013, meldde directeur Pijbes zich bij haar thuis. Dat vertelt ze in een recente, bij een notaris vastgelegde verklaring. Na een kort gesprek haalde Pijbes het doek van de muur. Oosje: „Ik ben daarover achteraf alsnog boos en verbaasd, met name omdat het zo overhaast ging. De heer Pijbes maakte op mij een gretige indruk en ik was de regie kwijt. Dat neem ik hem nu zeer kwalijk. Ik had hem, aan de telefoon of bij mij thuis, nota bene verteld dat de bank een schenkingsplan had opgesteld voor de kunstcollectie en dat verschillende werken waren overgedragen aan de kinderen. De heer Pijbes nam het voor kennisgeving aan en heeft verder niet geïnformeerd naar de inrichting van dat schenkingsplan. De ontmoeting trof mij hoe dan ook als onaangenaam aangezien de heer Pijbes dit schilderij (...) zonder plichtplegingen van de muur haalde en ermee verdween. Ik heb de heer Pijbes daarna nooit meer in levende lijve gezien.”

Lees ook

Mondriaan en Van der Leek verbaasden elkaar

Aangetekende brief

De zonen kregen er al snel lucht van dat het schilderij uit hun ouderlijk huis was verdwenen. In de week nadat Pijbes het schilderij had meegenomen, probeerde zoon

Matthijs naar eigen zeggen tien keer om de museumdirecteur aan de lijn te krijgen voor uitleg. Pijbes belde niet terug.

Op 3 september 2013 stuurde een advocatenkantoor namens Oosje en haar zonen een aangetekende brief aan het Rijksmuseum. Om fiscale redenen had Oosje haar kunstcollectie al aan haar zonen geschonken, meldt de brief. Door haar hoge leeftijd en afnemende geestelijke gezondheid had zij met de schenking aan het museum de verkeerde beslissing genomen. Ze herriep de schenking.

Een dag later was de hersenoperatie van Marijn. Weer een dag later belde Wim Pijbes niet met de advocaat maar met Oosje: de schenking kon niet meer worden teruggedraaid. Oosje: „Ik voelde me onder druk gezet alsnog naar de notaris te gaan omdat ik anders in een ingewikkelde juridische toestand terecht zou komen.”

Een week later, op 13 september 2013, zat ze bij de notaris van het Rijksmuseum om de schenkingsakte te tekenen. Oosje: „Ik kan me niet herinneren wat er precies in die verklaring stond. Aangezien het schilderij al door de heer Pijbes was opgehaald, heb ik die verklaring toen ondertekend. Ik kan me herinneren dat ik er erg ongelukkig van werd.”

Doodziek

Zeven jaar later zijn Oosje en haar zonen dus alsnog een juridische procedure begonnen. Waarom nu pas? Matthijs Silbermann: „Onze dochter was destijds doodziek, ik had wel iets anders aan mijn hoofd. Bovendien heeft het jaren geduurd voordat ook mijn moeder herstelde en zei: ‘Wat heb ik gedaan?’”

Bovendien ontdekte Silbermann begin dit jaar dat hij al sinds 15 november 2003 samen met zijn broer officieel eigenaar van het schilderij is. Hij vond de koopovereenkomst terug waarmee zijn moeder Oosje haar huwelijkscadeau van haar ouders voor 250.000 euro aan hem en zijn broer had verkocht. De verschuldigde aankoopssom zouden de zonen betalen met schenkingen van hun moeder, een vaker gebruikte successieregeling die door de afdeling private banking van ABN Amro aan de familie was voorgesteld.

Als die koopovereenkomst in 2013 was meegestuurd met de aangetekende brief aan het museum waarin Oosje haar schenking herriep, zou het passeren van de schenkingsakte vermoedelijk zijn opgehouden. Hoe konden de zonen vergeten dat ze die koopovereenkomst hadden getekend? De akte maakte onderdeel uit van een hele stapel papierwerk van de bank vooruitlopend op latere erfeniskwesties, zegt Matthijs Silbermann. Ook wijt hij zijn vergeetachtigheid aan de ziekte van zijn dochter.

Wat Silbermann nog steeds dwars zit, is hoe het museum zeven jaar geleden reageerde op de brief waarin zijn moeder de schenking herriep. Na zulke tegengestelde intenties van zijn moeder en de boodschap dat zij haar kunstcollectie al aan haar zonen had overgedaan, zouden terughoudendheid en een uitgebreid onderzoek toch op zijn plaats zijn geweest, zegt hij. „In plaats daarvan heeft het museum gas gegeven. Ik neem het Pijbes zeer kwalijk dat hij toen, terwijl mijn dochter op de intensive care lag, mijn moeder weer rechtstreeks heeft gebeld en onder druk heeft gezet. Ons schilderij is toch de *Nachtwacht* niet? En van het grootste museum van Nederland mag je toch verwachten dat het volgens de regels werkt?”

Lees ook

Constant schilderde, de familie ruziet

Vlak voor Oosje op 13 september 2013 de schenkingsakte tekende, reageerde Pijbes alsnog op de aangetekende brief waarin zij haar schenking introk. Hij mailde de advocaat van de familie: „Geachte heer, in antwoord op uw brief d.d. 3 september jl. kan ik u melden dat deze zaak inmiddels naar wens van uw cliënte is opgelost.”

Zorgvuldigheid

De advocaat van het museum, Ewald Netten, stelt in een reactie op de conceptdagvaarding dat bij aanvaarding van de schenking de benodigde zorgvuldigheid in acht is genomen. De brief waarin Oosje haar schenking herriep was voor het museum destijds aanleiding „om nog nauwkeuriger dan al gebruikelijk te onderzoeken of mevrouw Silbermann-Frenkel overtuigd was van haar wens om het Werk aan het Rijksmuseum te schenken”.

Pijbes en de notaris herinneren zich, aldus de advocaat, dat Oosje destijds „zeer helder was en op geen enkele wijze een verwarde indruk maakte”. Ze woonde diverse ‘schenkersdiners’ in het museum bij, en tegen medewerkers van de notaris zei ze destijds dat haar beslissing binnen de familie niet in goede aarde was gevallen. Bepaalde familieleden zouden hebben bedreigd haar nooit meer te komen bezoeken als zij de schenking doorzette.

De familie zegt uiterst verbaasd te zijn dat Oosje destijds zo’n coherente indruk maakte op de medewerkers van de notaris. Tot vrij recent lukte het de familie niet om de kwestie met haar te bespreken. Pas na een begrafenis binnen de familie begin

2020, leek Oosje werkelijk te zijn hersteld van haar verwardheid en wilde ze haar zoon Matthijs weer zien.

De kern van de zaak is of het museum bij de schenking te goeder trouw handelde en voldoende heeft onderzocht of Oosje eigenaresse was van de Van der Leck en wilsbekwaam wat betreft de schenking. Als de rechter oordeelt dat het museum in 2013 reden had om aan een van beide te twijfelen, dan kan de familie de schenking herroepen.

Er staat dus wat op het spel. Beide partijen gaan er dan ook stevig in en doen forse beschuldigingen. Zo beticht het museum de familie Silbermann min of meer van het fabriceren van bewijsmateriaal. De authenticiteit van de teruggevonden koopovereenkomst waarmee Oosje de Van der Leck in 2003 aan haar zonen overdeed, wordt betwijfeld. De advocaat van het museum: „Mocht op een later moment blijken dat dit document pas achteraf is opgesteld, dan zou dat uiteraard een zeer kwalijke zaak zijn.” In een uitgebreid getuigenverhoor zal dit onderwerp aan de orde komen, belooft hij.

Dat verhoor ziet Matthijs Silbermann met vertrouwen tegemoet. Inmiddels heeft hij ook een brief uit 2004 van ABN Amro teruggevonden. De afdeling Estate Planning legt daarin aan zijn moeder uit hoe het ervoor staat met de overdracht van het doek aan haar zonen.

Als Matthijs Silbermann zijn schilderij terug zou krijgen, zou hij het doek het liefst schenken aan het Kunstmuseum Den Haag. Daar heeft het doek jarenlang tot zijn tevredenheid in bruikleen gehangen. „Maar daar kan ik niet alleen over beslissen. Mijn vrouw en kinderen hebben er ook wat over te zeggen.”

Kleindochter Marijn was in eerste instantie boos op haar grootmoeder. „Ik dacht dat mijn oma mijn ziekte had gebruikt om een geliefd familiestuk weg te geven. Maar toen ik later met haar in gesprek ging, begreep ik in wat voor verwarring ze tot de schenking besloot. Nu ben ik boos op het museum, en vooral op de toenmalige directeur. Door misbruik te maken van de psychische toestand van mijn oma heeft hij haar het schilderij ontfutseld.”

Teruggave én excuses, daar hoopt zij op.

REACTIE RIJKSMUSEUM

Volgens directeur Taco Dibbits handelde het Rijksmuseum te goeder trouw in de zaak-Silbermann. Als de rechter anders oordeelt dan zal het museum het in 2013 cadeau gekregen schilderij van Bart van der Leek onmiddellijk terugbezorgen aan de schenker, Rose-Marie Silbermann-Frenkel.

„Ik wil niks in huis hebben wat hier niet behoort”, is alles wat Dibbits wil zeggen over de juridische procedure die de schenker samen met haar zonen tegen het museum is begonnen. Het verweer laat hij verder over aan de advocaat van het museum.

Dibbits' voorganger Wim Pijbes, destijds verantwoordelijk voor de schenking van Silbermann, laat de woordvoering over aan het Rijksmuseum.

Een versie van dit artikel verscheen ook in NRC Handelsblad van 19 september 2020